

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Laimė ir ekonomika

2012-09-03

ŽURNALAS: KULTŪROS BARAI

TEMA: Ekonomika

AUTORIUS: Almantas Samalavičius

DATA: 2012-09

Laimė ir ekonomika

Almantas Samalavičius

Su ekonomistu Marku Anielskiu kalbasi Almantas Samalavičius

Markas Anielskis, tikrojo turto koncepcija, tikrosios pažangos indikatorius,

Kanadietis ekonomikos ekspertas Markas Anielskis yra žinomas tarptautiniu mastu kaip tikrojo turto (*genuine wealth*) koncepcijos ir tikrosios pažangos indikatorių (*genuine progress indicators*) kūrėjas. Kurį laiką dirbęs vyriausiuoju ekonomikos analitiku Albertos provincijos aplinkosaugos departamente ir finansų apskaitos tarnyboje, vėliau Albertos universitete su grupe tyrėjų analizavo buhalterinės apskaitos ir ekonominių matavimų sistemas, ieškodami alternatyvų. Nuo 2003 m. jis yra šio universiteto Verslo fakulteto profesorius, dėsto ir Breinbridžo instituto (JAV) magistrantams, be to, yra konsultacinės firmos, kurią įsteigė jo šeima, prezidentas.

Marko Anielskio veikalas „Laimės ekonomika“ (*The Economics of Happiness*, 2007) tapo ryškiu mokslo įvykiu, smarkiai paveikusių ekonominės darnos diskursą. 2011 m. už Kinijos vyriausybės konsultavimą, kaip kurti žaliąjį BVP (bendrąjį vidaus produktą), Anielskis pelnė Johno Cobbo įsteigtą Bendrojo gėrio premiją. Šią patirtį apibendrinanti knyga įvertinta aukso medaliu Los Andželo *Nautilus* knygų konkurse („sąmoningo verslo“ kategorijoje) ir bronzos medaliu Niujorko aksiomatinių knygų konkurse (ekonomikos kategorijoje).

Su analitiku Marku Anielskiu kalbėjomės, kaip reikėtų reformuoti dogmatišką neoklasikinės ekonomikos modelį, kuris viską matuoja naudos kategorijomis, skatindamas plėšrų godumą, ir kas laikytina tikraja sėkme ekonomikos srityje.

Almantas Samalavičius: *Jūsų knyga „Laimės ekonomika“ yra ne tik teorinis iššūkis pasaulyje dominuojančiai ekonomikos sampratai (ja remiasi ir Rytų Europa, kuri 1990*

m. pasinėre į laisvą rinką, vildamasi, kad iš chroniško socialistinio nepritekliaus galės lengvai peršokti į gausos kultūrą). Kartu tai instrumentas, leidžiantis „išpreparuoti“ dabartinę sistemą, paremtą neribojamu ekonomikos augimu, ir parodyti, kad gerovė, suvokiama vien kaip vartojimo didinimas, yra kelias į niekur. Kas paskatino Jus ieškoti alternatyvaus požiūrio į ekonomiką, o gerovės sąvokai suteikti naują turinį?

Mark Anielski: Dabartinio ekonomikos modelio, grindžiamo vien ekonomikos augimu, trūkumus išdėčiau knygoje „Laimės ekonomika: tikrojo turto kūrimas“ (www.genuinewealth.net). O kas paskatino į tai gilintis? Studijavau neoklasikinę ekonomiką, miškininkystę, finansų apskaitą, domėjausi teologija, ir visa ši įvairovė leido man iš skirtingų pusių pažvelgti į pasaulį. Mokydamasis buhalterinės apskaitos, suvokiau, kokia svarbi yra fizinė turto inventorizacija, nes tik pasvėrus pajamas ir išlaidas galima priimti tinkamus sprendimus.

Dabartinė buhalterinės apskaitos sistema savo šaknimis siekia renesansą, kai vienuolis pranciškonas ir matematikas Luca Pacioli's, padedamas Leonardo da Vinci'o, sukūrė dvejetainio įrašo metodą - buhalterinėje apskaitoje jis naudojamas iki šiol. Patarinėdamas Venecijos verslininkams, kurie tuo metu būrėsi į prekybininkų gildijas ar kooperatyvus, Luca mokė, kad išmintingas verslininkas turėtų sutelkti dėmesį į fizinį inventorių ir į turto santykį su skolomis (rizika) (tą atskleidžia pajamų ir išlaidų balansas), kad užtikrintų verslo ir namų ūkio, kuris susijęs su tuo verslu ir yra nuo jo priklausomas, klestėjimą ir atsparumą. Lucos teigimu, visas turtas priklauso Dievui (Kūrėjui), todėl nuolatinė įmonės veiklos rodiklių apskaita leidžia atsiskaityti prieš Dievą, atsidėkojant už tai, kad turtas išmintingai valdomas ir užtikrina Venecijos klestėjimą. Renesanso laikais Venecijai leido klestėti būtent išmintingi Lucos patarimai ir universalus Leonardo talentas.

Įgijęs buhalterio diplomą, grįžau į Albertos universitetą studijuoti ekonomikos ir miškininkystės. Čia man diegė ekonomikos, pagrįstos neoklasikinėmis aksiomomis, „teologiją“. Turėjau nedvejodamas priimti teorijas, kurios paverčia žmones individualiais, varžomais jų pajamų dydžio, - t. y. racionaliais vartotojais ir naudos maksimizuojais. Neoklasikinė ekonomika įsitikinusi, kad gėrybių ir paslaugų kainas lemia, pajamas paskirsto rinka, reaguodama į poreikių ir jų tenkinimo dinamiką, todėl „augimas yra gėris“, jam netaikomi jokie apribojimai, o esminis pažangos rodiklis yra bendrasis vidaus produktas (BVP). Kai perpratau neoklasikinės ekonomikos klaidas ir prieštaravimus, pirmiausia kilo klausimas, ar visi individai siekia maksimalios naudos ir vien materialinio turto? Ar šis modelis nesubyra tada, kai žmonės veikia, vedami užuojautos ir altruizmo, kai, užuot be saiko vartoję, renkasi kuklesnį, paprastesnį gyvenimo būdą? Kas yra naudingumas? Kas yra nauda kaip laimės vienetas? Ar įmanoma išmatuoti ir monetarizuoti laimę? Supratau, kad rinka niekada nebuvo tobula, neretai ignoravo ar tiesiog neįžvelgė tikrųjų vertybių, tokių kaip gamtinis kapitalas ar paslaugų ekosistema. Nacijų ir korporacijų buhalterinė apskaita nesiremia jokiais natūralių dalykų vertės įkainiais, nepasveria rizikos, susijusios su agresyvia ekonomine veikla, nepaiso pramonės poveikio aplinkai. Tarsi verslo ar bendruomenės klestėjimui nedarytų jokios įtakos nei atsakomybės suvokimas, nei rizikos apskaičiavimas. Be to, išsiaiškinau, kad nė vienos pasaulio šalies valdžia nėra inventorizavusi savo žmogiškojo, socialinio, gamtinio ir sukurtojo turto, nekreipia dėmesio į pajamų santykį su išlaidomis. O juk net korporacijos, pavyzdžiui, *Coca-Cola*,

negalėtų veikti, jei būtų pažeistas pajamų ir išlaidų balansas, į kurį kaip turtas įeina ir prekės ženklų vertė.

Veikiausiai pats svarbiausias dalykas, kurį supratau, buvo tai, kad dabartinė ekonominė sistema įsivaizduoja, esą tikrąją daiktų vertę išreiškia pinigai – tobulas naudingumo, BVP ar kitų visuomenės gėrybių ir paslaugų matas. Tačiau argi tai įmanoma? Juk patys pinigai neturi savarankiškos vertės. Žodis „vertė“ yra kilęs iš lotynų kalbos žodžio *valorum*, kuris reiškia būti vertingam, būti stipriam. Nustebau suvokęs, kad dauguma žmonių, tarp jų ir ekonomistai, neturi supratimo, kas yra pinigai, kaip jie kuriami ir kas juos kuria. Išsiaiškinau: pinigams nebūdinga originali vertė arba jie jos neturi todėl, kad yra kuriami iš oro, kitaip tariant, dekretu, kai viena ar kita vyriausybė išleidžia naują valiutą arba kai privatūs bankai suteikia paskolą, kurios gavėjai paverčiami *mortgages* (šis prancūziškas žodis reiškia „įkaitai iki mirties“). Dauguma (98 proc.) šiuolaikinių pinigų yra sukuriami kaip privataus banko paskola, kuri niekaip nesusijusi su tikroju bendruomenių ar tautų sukauptu turtu. Tai reiškia, kad pinigai YRA skola, o didinti tą skolą skatina palūkanų galia. Augantis totalios neapmokėtos paskolos kalnas galiausiai taps toks didelis, kad ekonomikos sistema katastrofiškai žlugs, nes neužteks pinigų padengti net paskolos palūkanoms. Supratau ir priežastį, kodėl ekonomistai ir politikai toliau reikalauja vis spartesnio ekonomikos augimo, teigdami, esą šis kelias veda į darną ir didina gerovę, – jie viliasi, neva didesnis BVP (augantis vartojimas, daugiau kokybiškos produkcijos ir verslo paslaugų) padės suvaldyti kylantį ir vis labiau slegiantį skolos kalną. Luca nustėrta sužinojęs, kad moderni ekonomikos sistema disponuoja tautų turtu be tiksliai pajamų ir išlaidų apskaitos, o pinigai pagal mūsų monetarinę sistemą neturi nieko bendra su realiomis pajamomis ir išsipareigojimais, nors tai galiausiai ir lemia tiek gyvenimo kokybę, tiek kiekvienos bendruomenės laimę. Tada supratau, kad, palyginti su miškų ekosistema, globali ekonomika, įtikėjusi amžinu augimu ir nepaisanti jau dabar sunkiai pakeliamos skolų naštos, vis labiau primena vėžio ląstelę, kuri be atvangos graužia žmonių kūną, protą ir sielą.

Tapo aišku: naivus tikėjimas amžinu ekonomikos augimu, kolektyvinis pinigų prigimties ir jų kūrimo neišmanymas yra globali aklavietė, į kurią slenka mūsų gerasis Titanikas, nepaisydamas rizikos, kad susidurs su ledkalniu. Pražūtis grėsmė iškilusi tiek žmonijai, tiek gamtai, bet nė vienos šalies lyderiai to nepripažįsta ir nesiūlo jokių alternatyvų.

Šie nuogastavimai, asmeniškai svarstymai padėjo man suprasti, kad savo išvalgas privalau paversti knyga. Daugelis mano magistrantūros studentų irgi ragino, kad užrašyčiau viską, ką žinau apie ekonomiką, apie buhalterinę apskaitą, apie pinigus ir miškų mokslą. Tad 2006 m. sėdau rašyti, o 2007 m. buvo išleista „Laimės ekonomika: tikrojo turto kūrimas“. Knyga sukėlė didžiulį susidomėjimą. Daugiau nei 30 JAV radijo stočių ėmė iš manęs interviu apie laimę, nors iš tikrųjų aš rašau ne tiek apie ją, kiek stengiausi perspėti žmoniją, koks pavojingas yra nepadengtos skolos ledkalnis. Priminiau, kad svarbiausia yra atsikratyti vis labiau slegiančios skolos, nors tada dar niekas nekalbėjo apie krizę. 2008-aisiais Jungtines Amerikos Valstijas užgriuvus finansų krizei, daug kas ėmė šnekėti, esą buvau aiškiaregys, kuris visa tai numatė. Bet aš paprasčiausiai priminiau, kad tik laiko klausimas, kada JAV ir kitų pasaulio šalių ekonomiką sutraiškys skolų kalnas. Šiandien Europa yra įsukta į savosios skolų krizės verpetą ir neturi jokio sprendimo, kaip iš jo išbristi. JAV netrukus atsitiks tas pats.

Jokia tauta, išskyrus galbūt Kiniją, neturi jėgų, kad atsilaikytų prieš kylantį finansinės skolos cunamį.

Kai skaičiau Jūsų knygą, viena mano bičiulė, pamačiusi jos pavadinimą, paklausė: filosofija? Ne, – atsakiau, – ekonomika. Prisimindamas šį spontanišką komentarą, manau, kad tai tipiška potencialių skaitytojų reakcija – filosofija esą pernelyg nutolusi nuo realybės, o tai, ką Jūs dėstote savo knygoje, galima pritaikyti praktiškai (ir asmeniniame gyvenime, ir verslo kompanijų, ir regionų, ir nacionalinio lygmens valdyje). Kita vertus, akivaizdu, kad esminių pokyčių ekonomikoje nebus, kol nepasikeis žmonių mąstymas. Kaip teigia Pietryčių Azijos mąstytojas Sulakas Sivaraksa, prieš keičiant pasaulį, reikia pertvarkyti savo sąmonę. Kas darytina, kad tie pokyčiai vyktų sparčiau? Kaip padėti žmonėms suvokti, kad ekonomika privalo užtikrinti jų laimę?

Ar atsikratysime dabartinės vartojimo psichozės, ar įveiksime materializmo virusą ir amžino ekonominio augimo mitą, iš dalies lems tai, ar didės žmonių sąmoningumas, ar jie bandys suvokti, kaip iš tikrųjų veikia ši matrica, kokia mąstymo sistema ji remiasi. Daugeliu atžvilgių visi esame kalti, nes šios sistemos gyvybingumą palaiko kolektyvinis mūsų neišmanymas. Be to, nekritiškai vertiname melą apie nepriteklių ir pernelyg žavimės pinigų mitu. Ekonominėi sistemai labai palankus kolektyvinis neišmanymas apie pinigų prigimtį. Taigi esame kalti, nes palaikome sistemą, kuri pagrobė mūsų sielas ir uždarė materializmo kalėjime. Kai pagaliau suvoksime, kaip veikia ši matrica ir kaip kuriama pinigų iliuzija, galbūt atsibusime, kad įveiktume savo priklausomybę nuo pinigų ir susigrąžintume prigimtinę teisę į laimę.

Ekonominė sistema, paremta skolintais pinigais, ir augimo kultas reikalauja, kad liktume neišmanėliai ir toliau būtume svetimos skolos vergai. Kai suprasime pragaištingos sistemos esmę ir liausimės ją rėmę, savo energiją nukreipdami visai kitur, piramidė sugrius pati. Sąmoningumas kykla, kai atsiranda daugiau supratimo. Kai žmonės atsipeikės ir suabejos melu apie gresiantį nepriteklių, pagaliau supratę, kokia gausa slypi gamtoje, jie galės laisvai siekti tikrosios laimės, kurią išreiškia graikiškas laimės apibrėžimas: *eudaimonia*, išvertus paraidžiui – „dvasios gerovė“. Tikiu, kad jos siekdami įveiksime ir hedonizmą, ir baimę.

Popiežius Jonas Paulius II ragino atsispirti materializmo pagundai, rasti savyje drąsos, kad galėtume kurti meilės civilizaciją:

„Autentiškos raidos neįmanoma pasiekti vien ekonominėmis priemonėmis. Iš tikrųjų tai, kas dabar tapo „rinkos garbinimu“, yra vadinamosios vartojimo civilizacijos padarinys, redukuojantis asmenį iki daiktų, todėl būtis tampa pavaldi turėjimui. Tai žeidžia asmens orumą ir užkerta kelią žmonių solidarumui. Atkurti pagarbą dvasinei žmogaus prigimčiai ir atgaivinti supratimą, kad dėl socialinio ir ekonominio progreso nevalia paminti moralės, yra būtina, nes tik tada visuomenė įstengs tapti tikra meilės civilizacija.“

Keisti savo sąmonę, kad paverstume visuomenę meilės civilizacija, yra ne tik įmanomas, bet ir visų svarbiausias kiekvieno iš mūsų darbas.

Savo knygos įvade rašote: „Ekonomika laiko žmoniją individualių, nepriklausomų,

maksimalios naudos siekiančių būtybių sambūriu. Sėkmę apibūdina per gyvenimą įgytas materialinis ir finansinis turtas. Nuo gimimo išpažįstame laisvosios rinkos ideologiją, neabejodami moraliniais ar etiniais jos pagrindais.“ Ekonomiką vadinate net tam tikra religijos forma, o ekonomistus – jos šventikais. Dabartinės finansų institucijos ir aukštųjų mokyklų ekonomikos katedros akiai tarnauja neoklasikinės ekonomikos dogmoms, todėl nekreipia dėmesio į fundamentalią kritiką, raginančią keisti mąstymo kryptį. Ar yra vilčių, kad ekonomistų gildija pagaliau peržiūrės savo nuostatas? Ar pastebite kokių nors įskilimų profesinės ignorancijos sienoje?

Vilčių, kad ekonominė sąmonė keisis, esama. Niekada anksčiau nebūčiau drįšęs nė susapnuoti, kad Josephas Stiglitzas, prieš penketą metų buvęs Pasaulio banko vyriausiasis ekonomistas, vadovaus tarptautiniam pokalbiui apie alternatyvius ekonominės pažangos šaltinius. Arba kad JAV Federalinio rezervu vadovas Benas Bernanke savo pagrindinę metų kalbą JAV universitete pavadins „Laimės ekonomika“. Bet šie įtakingi neoklasikiniai ekonomistai renkasi naują kalbą, labiau susijusią su originalia graikiška ekonomikos prasme – *oikonomia*, reiškiančia namų ūkio tvarkymą. Vis daugiau ekonomikos studentų reikalauja prasmingo, nuo realios ekonomikos neatitrūkusio išsilavinimo, kuris padėtų užtikrinti ne tik namų ūkio, bet ir gamtos gerovę. Vis daugiau ekonomistų pripažįsta, kad BVP ir nacionalinių pajamų apskaičiavimo sistemos niekada nebuvo kuriamos tam, kad skatintų socialinę gerovę ar nustatytų socialinės rūpybos mastą. Dalis ekonomistų prisijungia prie gausėjančio būrio asmenų, kurie remia Butano pastangas įdiegti naują ekonomikos paradigmą, pagrįstą gerove ir laime. Viliuosi, kad „niūrus ekonomikos mokslas“ patirs renesansą ir gaus atpirkimą, grįždamas prie graikiškų savo šaknų. Ekonomika ir vėl gali tapti disciplina, kuri rūpinasi namų ūkio gerove, bet vertina ją, atsižvelgdama į gamtos būklę, kaip kadaise Graikijoje, spėju, įsivaizdavo Aristotelis.

Savo knygoje aptariate naujus požiūrius į ekonomikos vaidmenį, pateikiate Tikrojo turto koncepciją, kuri leidžia pamatuoti individo, bendruomenės (net valstybės) gerovę. Kaip ši vertinimo sistema taikoma Kanadoje? Ar bandoma ją skiepyti platesniu mastu?

Ir pati Tikrojo turto koncepcija, ir jos modelis yra mano atliktų ekonomikos prigimties ir jos kalbos tyrimų rezultatas. Nežinojau, kad žodis „turtas“ (*wealth*) yra kilęs iš XIII a. senosios anglų kalbos žodžių *wela* (gerovė) ir *th* (sąlygos). Svaresčiau, kad „tikrasis turtas“ nusako mentalines, fizines, dvasines ir emocines aplinkybes, galiausiai lemiančias tiek individo, tiek bendruomenės gerovę. Žodis „tikrasis“ paprasčiausiai reiškia, kad gyvenama autentiškai, santarvėje su svarbiausiomis vertybėmis, nuo kurių priklauso ir gyvenimo kokybė, ir laimė.

Gera žinia ta, kad Kanada tapo lydere, kurdama naują gerovės matavimą. Pastaruosius dešimt metų su mokslininkų grupe kūrėu Kanados gerovės indeksą (*CIW*), kuris yra pranašesnis negu Butano siūloma Bendrosios nacionalinės laimės matavimo sistema. *CIW* buvo pristatytas 2011 m. spalį ir yra pirmasis išsamus gerovės indeksas pasaulyje, juo gali naudotis viso pasaulio vyriausybės ir bendruomenės, kad išvelgtų ir įvertintų pokyčius pagal 60 ekonomikos, socialinio gyvenimo ir aplinkosaugos rodiklių. Deja, kol kas nei federalinė, nei provincijos, nei municipalinė Kanados valdžia netaiko *CIW* kaip gerovės matavimo ir informacinės sistemos.

Asmeniškai buvau susijęs su Tikrojo turto indikatorių ir informacijos sistemomis, skirtomis Kanados, JAV, Kinijos ir Austrijos bendruomenėms. Kai ką jau aptariau savo knygoje, dar daugiau pavyzdžių galima rasti www.anielski.com. Matau, kaip didėja poreikis pragmatiškai išmatuoti gerovę, net bandoma šį indeksą įtraukti į planavimo ir biudžeto vertinimo sistemas. Dabar tai pagrindinė mano veikla.

Kaip žinome, ekonomikos vizionierius Ernstas Fritzas Schumacheris kadaise konsultavo Birmos vyriausybę (dar aną, demokratišką), ragindamas atsisakyti ekonomikos plėtros ideologijos ir atsigręžti į budistinę ekonomikos sampratą, grindžiamą visai kitomis kategorijomis. Kaip manote, ar naujoji Birmos valdžia prisimins šias pamokas? Ar bus atsispirta vakarietiškam nevaldomos plėtros virusui?

Ar Birma remsis Schumacherio palikimu, negalėčiau pasakyti, tačiau budistinė Butano karalystė ragina tautas remtis nauja ekonominės gerovės samprata, kurios prioritetas – Bendroji nacionalinė laimė (*Gross National Happiness, GNH*). Eksperimentą su *GNH* ir kaip tobulinama ši idėja Butanas pristatė Jungtinių Tautų būstinėje Niujorke 2012 m. balandį (turėjau malonumą dalyvauti ir aš). Tai teikia vilčių, kad naujasis ekonominis modelis yra ne tik galimas, bet ir įgyvendinamas kaip atsvara tokiam gerovės suvokimui, kuris remiasi labai siauromis ekonominės plėtros kategorijomis. Tikiu, kad Schumacheris džiaugtųsi Butano pastangomis.

Tačiau ar ši maža, nors ir drąsi valstybė sugebės tapti neordinaraus mąstymo ekonomikos srityje pavyzdžiu pirmiausia kitoms budizmo šalims, o juo labiau didžiosioms pasaulio valstybėms?

Nors Butanas, vadinamoji drakono karalystė, yra mažas ir izoliuotas, jam atsivėrė puiki galimybė parodyti pasauliui, kaip sukurti ir įgyvendinti naują ekonominę paradigmą, pagrįstą gerove ir laime. Minėtame aukšto lygio susitikime JT dalyvavo dalis svarbiausių ekonomistų ir psichologų, plėtojančių laimės ekonomikos idėją, apie 700 asmenų. Butano premjeras kalbėjo apie tai, kaip bus įgyvendinama naujoji ekonomikos politika, pavadinta Bendrąja nacionaline laime. Tai rimtas postūmis tarptautiniu mastu taikyti naują ekonomikos modelį, kai pažanga matuojama atsižvelgiant į visas gerovės sąlygas, užuot pasitenkinus paprasčiausia BVP kaita, vartojimo augimu ir pinigais, pereinančiais iš rankų į rankas. Su tuo siejama daug vilčių. Tačiau ar kitoms šalims pakaks politinės valios siekti panašių pokyčių, ar *OECD* ar *G20* priklausančios valstybės perims panašią ekonominės gerovės paradigmą, kol kas sunku pasakyti.

Galios centrai pasaulyje keičiasi. Pasak Immanuelio Wallersteino, naujasis šimtmetis turės naujus globalius žaidėjus – iškils Kinija, Indija, keletas Lotynų Amerikos valstybių, pavyzdžiui, Brazilija... Ne per seniausiai dirbote vyresniuoju Kinijos vyriausybės patarėju ekonomikos klausimais. Koks yra dabartinės kinų valdžios požiūris į ekonomikos reorganizavimą? Ar tikėtina, kad į galingiausiųjų klubą ateinanti valstybė diegs tvarios ekonomikos ir gerovės sampratą?

Tikiuosi, kad Kinija taps pasaulio lydere, nuo nevaldomos plėtros ir piniginės paskolos paradigmu pereinama prie naujos ekonomikos sistemos, orientuotos į tikrąją gerovę. Kodėl taip išskiriu Kiniją? Turėjau malonumą dirbti vyresniuoju ekonomikos patarėju (2003–2006), kai buvo kuriama Kinijos nacionalinė ekonominės raidos politika, kurią

jie vadina *xiaokang*. Manęs paprašė, kad padėčiau sukurti socialinius *xiaokang* indikatorius kaip municipalinės ir nacionalinės ekonomikos raidos pagrindą. Kas yra *xiaokang*? Tai senovinis Konfucijaus terminas, nusakantis kuklią visuomenę, t. y. tokią, kuri gyvena palyginti patogiai, bet paprastai. Kinija iš pradžių nusistatė tikslą, kad XX a. 10-ajame dešimtmetyje *xiaokang* prilygtų 4000 JAV dolerių vertės BVP vienam gyventojui. Kad tokia svarbi šalis svarsto, kaip apibrėžti ekonominės plėtros ribas, mane maloniai nustebino. Kanados ir JAV ekonominės plėtros politika nepaiso jokių plėtros apribojimų, nors akivaizdu, kad gamtinis, žmogiškasis ir socialinis kapitalas vis labiau darosi netvarus.

Xiaokang kalba apie visuomenę, paremtą supratimu, kad tikrosios gerovės pasiekama tada, kai dauguma ūkio subjektų patenkina materialines savo reikmes, kai žmonės gyvena kukliai, o materialiniai išteklių paskirstomi visiems tolygiai. Ši labai praktiška kuklumo filosofija leidžia kurti taikią ir harmoningą visuomenę.

Xiaokang filosofija, regis, yra susijusi ir su Platono iškelta santūrumo, susivaldymo dorybe. Santūrumas, graikiškai *sophrosyne*, reiškia veiksmų, minčių ir jausmų nuosaikumą. Ar Kinija galėtų tapti tokio kuklumo pavyzdžiu pasauliui? Ši šalis turi galimybę žengti tokiu ekonominės plėtros keliu, kuris grindžiamas Tikrojo turto koncepcija, padedančia išmatuoti ir suvaldyti plėtros pagreitį. Tai iš esmės skiriasi nuo dabartinio ekonomikos modelio, kurio pagrindas yra britų ir amerikiečių kapitalizmas. Jei Kinijai pasiseks įdiegti „žaliąją BVP buhalterinę apskaitą“, apriboti ekonomikos plėtrą, pasiekti *xiaokang* tikslą, ji taps pirmąja tauta pasaulyje, siekiančia iš tikrųjų darnios plėtros.

2004 m. dirbdamas Kinijoje, aplankiau Pekino Uždraustajame mieste esančią Pagrindinės harmonijos salę (*Zhong He Dian*). Virš imperatoriaus Čianlongo, XVIII a. vadovavusio čingų dinastijai, sosto užrašyta: „Dangaus kelias yra nuostabus ir paslaptingas, žmonijos kelias – sunkus. Tik tuo atveju, jei preciziškai ir vieningai vykdysime planą ir laikysimės saiko doktrinos, galėsime šalį valdyti gerai.“ Tai sutampa su senovine Ritualų knyga, kuri sako: „Kai reikalus tvarkysime tinkamai ir harmoningai, nenukrypdami į kurią nors pusę, viskas žemėje klestės.“ Panašu, kad aptikau naujos sąvokos, kuri klostosi kinų sąmonėje, DNR kodą – harmoninga raida.

Iki šiol Kinija, kaip ir kitos tautos, ekonominę savo pažangą matavo BVP rodikliais. Politinis atlygis vietos, provincijos ir nacionaliniams Kinijos vadovams irgi buvo seikėjamas pagal BVP augimo rodiklius. Nelaimėi, sparti ekonominė Kinijos plėtra vyko didėjančių ekologinių ir socialinių kaštų sąskaita. Kinų valdžiai vis didesnę nerimą kelia negatyvūs didžiulio gamtos išteklių, kurių (ypač naftos) stoka, akivaizdi, suvartojimo padariniai, aplinkosaugos problemos, kurias kelia oro užterštumas, anglies deginimas, didėjantis atotrūkis tarp turtingųjų ir vargšų, tarp miesto ir kaimo gyventojų. Preliminarūs „žaliojo BVP“ duomenys rodo, kad apie 15 proc. Kinijos BVP susiję su žala aplinkai. Tai reiškia: nors šalies ekonomika kunkuliuoja, bet gamtinis jos kapitalas sparčiai nyksta. Viską dar labiau apsunkina tai, kad stokojama duomenų, kurie atskleistų tikruosius tokios apgailėtinos plėtros padarinius.

Pagalčiau pradedama suvokti, kad aplinkos niokojimas, vis opesnės socialinės problemos (augantis atotrūkis tarp turtingųjų ir vargšų, tarp miesto ir kaimo gyventojų) kelia pavojų ne tik tautos gerovei, bet ir jos egzistencijai. Tas pats tinka ir

kalbant apie kitas tautas – didėjanti nelygybė pagal pajamas ir materialų turtą, kuriuo disponuojama, ardo socialinį audinį, didina susipriešinimą, o tokie kataklizmai dažniausiai baigiasi karu.

Kinijoje didėja tokios grėsmės supratimas ir tai verčia ieškoti naujų būdų, kaip išmatuoti ir įvertinti pažangą, remiantis filosofija, kurios esmę išreiškia žodžiai „harmoninga raida“. Nuo „darnios plėtros“ ji skiriasi tuo, kad visi ekonomikos, aplinkosaugos ir socialiniai aspektai čia yra glaudžiai tarpusavyje susiję ir suderinti, atsiranda harmoningas jų balansas. Tai reiškia, kad žmonių gerovė užtikrinama nedarant žalos gamtai, siekiama pusiausvyros tarp gyvenimo mieste ir kaime lygio, nepaisant didžiulės šalies regionų įvairovės.

Nors ne visi pritars mano viltims, kad Kinija gali išrasti vaistą nuo kapitalizmo ligos, tikiu, kad kinai sugebės tapti tikrai saikinga visuomene, kurios neslegia skolintų pinigų kupra.

Dėkoju už pokalbį.